POSTOJE STUDENTŮ K SEBEVRAŽDĚ

Attitudes of students towards suicide

8: 1 - 200, 2006
ISSN 1212-4117**Karel Pavlica**

Ostravská univerzita v Ostravě, filozofická fakulta, katedra psychologie a sociální práce

Summary

Attitudes towards the suicide were varying in the past, provided that this phenomenon currently induces ambivalent reactions of the surrounding society, since this is a distraction of one's own life and life is a highly recognized value, but on the other hand this is an action of free choice, which should never be refused. From the standpoint of the motivation of suicidal behaviour, a discussion is being developed, what are principal causes of suicides and whether this is a matter of a free decision of an individual, pathological disorder of personality or possibly insufficient integration of an individual into social structures.

In the exploration of standpoints of students concerning the suicide it was shown that adolescents and young adults rather tend to disapprove the suicide, even though they recognize that man has a right to commit suicide. The differences between attitudes of these respondents were mainly manifested depending on their study interests, religion orientation and experience with suicidal behaviour (either in themselves or in close people), the attitudes being not considerably different between genders.

Key words: Suicide – attitude – students

Souhrn

Postoje k sebevraždě se v průběhu historie měnily, přičemž v dnešní době vyvolává tento akt u okolí ambivalentní reakce, neboť jde o zničení vlastního života, přičemž život je velice uznávaná hodnota, na druhé straně je to však akt svobodné volby, kterou by člověk měl mít. Z hlediska motivace sebevražděného jednání se zase rozvíjí debata o tom, kde je základní příčina sebevražd, zda jde o svobodné rozhodnutí jedince, patologickou poruchu osobnosti nebo třeba nedostatečnou integraci individua do společenských struktur.

V průzkumu zjišťování postojů studentů na sebevraždu se ukázalo, že respondenti z řad adolescentů a mladých dospělých sebevražděné jednání spíše odsuzují, i když ve většině případů uznávají, že člověk má právo spáchat sebevraždu. Rozdíly mezi postoji u těchto respondentů se projevily zejména z hlediska jejich studijního zaměření, náboženské orientace a i zkušenosti se sebevražděným jednáním (vlastním či v okolí), z hlediska pohlaví se jejich postoje příliš neliší.

Klíčová slova: sebevražda – postoje – studenti.

ÚVOD

Sebevražděné jednání se objevuje ve všech nám známých kulturách i historických obdobích. V souvislosti se sebevraždou se objevuje řada zajímavých otázek, například:

Co vede člověka k tomu, že se rozhodne dobrovolně ukončit svůj život, když se má za to, že přirozené je o život bojovat?

Je sebevrah odvážný člověk, protože dobrovolně volí alternativu smrti, které se většina z nás bojí, anebo je to zbabělec, který se tak třeba snaží jen vyhnout řešení svých problémů a tímto způsobem od nich utéct?

Proč v podobné situaci někdo zvolí sebevraždu a někdo ne?

Kde je základní příčina sebevražd? Jde o svobodné rozhodnutí člověka, patologickou poruchu osobnosti nebo o nedostatečnou integraci jedince do společenských struktur?

Proč společnost zastává zrovna ty postoje, které zastává?

A jak se staví k sebevraždě dnešní mladí lidé, u nichž sice není výskyt sebevražd nejvyšší, ale sebevražda je u nich jednou z nejčastějších příčin úmrtí?

Ve své diplomové práci jsem se zabýval těmi-

to i jinými otázkami a s některými zajímavými výsledky bych rád v tomto článku seznámil čtenáře.

STRUČNÁ DEFINICE SEBEVRAŽDY

Sebevraždu lze definovat jako takový způsob autodestruktivního jednání, který zřetelně vyjadřuje úmysl jedince dobrovolně ukončit vlastní život a cílevědomou snahu zvolit k tomuto účelu prostředky, u nichž je možno předpokládat, že k zániku života povedou (Viewegh, 1996).

Jestliže ke smrti nedojde, jedná se o sebevražedný pokus (parasuicidium). V tomto případě člověk buďto opravdu chtěl ukončit svůj život, ale nezvolil dostatečné prostředky, nebo byl jeho čin přerušen, anebo se jedná o demonstrativní sebevraždu, kdy jedinec tímto způsobem manipuluje s druhými, aby dosáhl určitých zisků. Těmito zisky ale může také být jen prostá touha úniku ze subjektivně neřešitelné situace.

Je třeba odlišit sebevraždu od sebezabití, kde schází vědomý úmysl zabít se. Zvláštní formou sebezabití je potom to, které bylo vynuceno násilím.

Jistou formou sebevraždy je též sebeobětování, což je jednání, které vyplývá z dobrovolného a svobodného rozhodnutí člověka obětovat svůj život v zájmu určité hodnoty, která má aktuálně vyšší cenu, než je jeho vlastní život.

Pojem „stínová sebevražda“ se týká riskantního chování a vážného ohrožování vlastního zdraví či vystavování se smrtelnému nebezpečí např. užíváním alkoholu, drog nebo rychlou jízdou v autě atd. (Frankel a Kranzová, 1998). Monestier (2003) dokonce uvádí, že není nutné, aby na sebe sebevrah vztahoval ruku, stačí i to, že se „s plným vědomím přivede do situace, v níž je smrt nevyhnutelná“ (s. 334).

SEBEVRAŽDA A SPOLEČNOST

Sebevražedný akt vyvolává u okolí ambivalentní reakce, neboť je to akt zaměřený na zničení vlastního života, přičemž život je velice uznávaná hodnota, na straně druhé je to však také akt svobodné volby, kterou by člověk měl mít. Ambivalentní vztah panuje i vůči sebevrahům samotným. „Hodnocení suicidálního jednání veřejností osciluje mezi názorem, že jde o projev zbabělosti, slabosti a mezi obdivem k odvaze vzchopit se k tak zásadnímu řešení.“ (Vágnerová, 1999, s. 252)

Suicidologové v USA určili podobu typického sebevraha: nezaměstnaný muž, který žije sám, inklinuje k alkoholu nebo jiným drogám, má za sebou sebevražedné pokusy, sebevražedné jednání se objevilo v jeho rodinné historii i u někoho z jeho přátel. Za ohrožené skupiny jsou dále považovány taky těhotné dívky a děti, které utekly

z domova (Havránková in: Vodáčková et al., 2002). Podle stejné autorky je mnoho lidí toho názoru, že sebevražda je záležitostí slabých, slabošských, patologických, duševně nemocných, něčím poznamenaných a divných jedinců. Je to způsob, jak se lidé chrání a ujistějí sami sebe, že jim se to stát nemůže.

Neúspěšný sebevrah je určitým způsobem sociálně stigmatizován (Vágnerová, 1999). „Mýtus o špatné kvalitě sebevraha je představa navozující nadřazenost, opovržení či blahosklonnost...“ (Havránková in: Vodáčková et al., 2002, s. 483)

Medicína, speciálně psychiatrie, se dívá na sebevraždu jako na patologickou záležitost, konkrétně poruchu pudu sebezáchovy, které je třeba zabránit. Sebevražda znamená smrt, a to je něco, co se medicína snaží eliminovat. Na smrt se dnes obvykle nahlíží jako na selhání vědy, nikoli jako na přirozenou součást života. Lékaři se snaží člověku maximálně prodloužit život. „Většina lidí je šokována a zastrašena metodami mechanické medicíny, které olupují pacienta ve finálním kómatu o důstojnost a lidské vědomí.“ (Leary, 1998, s. 139)

Lékaři jde tedy zejména o napomáhání (organickému) životu, a proto „je lékař oprávněn použít jakýkoli prostředek, aby zabránil pacientovi vzít si život.“ (Hillman, 1997, s. 32)

Z pohledu lékařů je sebevražda nepřítelem a nebezpečím, úchylnkou, což je vlastně i jeden z důvodů, proč je tato problematika stále ještě tabu. Sebevrah bývá poslán do psychiatrické léčebny nebo aspoň musí projít vyšetřením (Budínský, 2000).

Mezi příčiny sebevražedného jednání z hlediska psychiatrického přístupu patří zejména duševní poruchy (deprese, schizofrenie), abúzus omamné látky, poruchy osobnostního vývoje nebo např. vážné somatické onemocnění, nevyléčitelná choroba či trvalá invalidita (Vágnerová, 1999).

Pro sociologii je sebevražda problém vypovídající spíše o stavu společnosti než problém osobního rozhodování jednotlivce. Sebevražednost stoupá ve chvíli, kdy se společnost nachází ve stavu tzv. anomie, která se projevuje především uvolněním sociálních struktur, oslabením sociálních vazeb, rozkladem. Cílem je pak znovunastolení řádu ve společnosti a začlenění jedince opětovně do skupiny, se kterou ztratil kontakt (např. rozvodem, ovdověním, apod.), sebevražedné tendence se z pohledu sociologů totiž rodí z pocitu vydělenosti.

„Není to sebevražda, před níž je třeba se preventivně chránit, nýbrž rozkladný vliv související se vznikem lidské individuality.“ (Hillman, 1997, s. 24)

Sebevraždou se v sociologii podrobněji zabývali např. Émile Durkheim (1951) nebo u nás T. G. Masaryk. Masaryk (1930) se snaží dokázat, jak se hromadný jev sebevraždy vyvinul z moderního kulturního života a v něm. Příčinu sebevraždy viděl ve společenských vlivech, které vedou k rozpadu morálky a víry v Boha.

V současné době převažuje spíše komplexní psychosociální pohled na tuto problematiku, nicméně z hlediska sociálních příčin sebevražděného jednání se pozornost soustřeďuje zejména na neuspokojivé vztahy, ztrátu vazeb a sociální otřesy, ekonomické vlivy jako nezaměstnanost, ztrátu perspektiv, politické faktory a další.

Psychologické pojetí, narozdíl od sociologického, se zabývá spíše vnitřními příčinami a subjektivními prožitky sebevraha. Psychologové se domnívají, že člověk dochází k sebevraždě tehdy, když již vyčerpá své vnitřní zdroje, především ztratil motivaci, smysl života (Budínský, 2000). Jednotlivé psychologické nebo psychoterapeutické školy však mohou mít na problematiku sebevraždy odlišný názor. Například logoterapie sebevraždy z principu odmítá.

V. E. Frankl, zakladatel logoterapie, staví vedle Freudovy „touhy po slasti“ a Adlerovy „touhy po moci“ třetí základní lidskou potřebu: „touhu po smyslu“ (Kratochvíl, 2002). Nenaplněním této touhy podle něj vzniká existenciální frustrace a ta může vést až k neuróze nebo k depresi se suicidálními tendencemi. Frankl (1996) tvrdí, že život má bezpodmínečně smysl a sebevražda ho postrádá. Únava životem je pro něj pocitem a „pocity nikdy nejsou argumentem“ (Frankl, 1996, s. 67).

Psychoanalýza se zase snaží analyzovat, co se děje, nikoli hodnotit, usměrňovat nebo napravit. Léčí tím, že odkrývá naše nejkrytější motivace, tendence, pocity atd. Sebevražděné tendence z hlediska psychoanalýzy mohou být výrazem touhy po změně. „Duše touží po zážitku smrti, protože tento zážitek je předzvěstí změny.“ (Hillman, 1997, s. 67) Sebevražděné tendence jsou podle Hillmana výrazem naléhavé potřeby změnit od základu svůj život. Někdy je však jednodušší zabít se než něco změnit ve svém životě.

FAKTORY VEDOUcí K SEBEVRAŽDĚ

Otázka, kdo spáchá sebevraždu, se přesně zodpovědět nedá, lze však říci, kdo je s jakou pravděpodobností „ohrožen“ sebevražděným chováním. Nejdůležitější faktory, které v tomto ohledu hrají roli, jsou např. věk, pohlaví, jisté osobnostní vlastnosti (např. vyšší míra neuroticismu nebo nedostatečné zvládací – copingové – strategie), uskutečněný pokus o sebevraždu v osobní historii je-

dince, disharmonické rodinné prostředí v dětství, absence nebo ztráta mezilidských kontaktů, profesní nebo finanční obtíže, rovněž se zde uplatňují vlivy prostředí, okolí (tzv. wertherův efekt), náboženství (mezi katolíky je minimální míra sebevražděnosti) a kultury (např. Japonsko), ztráta smyslu života nebo dlouhé trýznivé utrpení bez vyhlídky na zlepšení (duševní nebo fyzická nemoc).

Souhlas nebo tolerance veřejnosti k sebevražděnému činu závisí na závažnosti jeho motivu, ale většina finálních motivů (tzv. spouštěčů) není veřejností hodnocena tak závažně, aby opravňovala člověka vzít si život. Jedním z těch pro společnost ospravedlnitelných motivů je např. neléčitelná choroba (Vágnerová, 1999).

Další faktory, které zapříčinují negativní pohled společnosti na sebevraždu, jsou např. jistá sobeckost sebevraha a nedostatek jeho ohledů vůči druhým (pozůstalí mohou trpět např. pocity viny, výčitkami, že mohli sebevraha zachránit a neudělali to atd.) nebo také strach ze smrti. „Poněvadž v našich nevědomých myslích jsme všichni nesmrtelní, je to pro nás téměř nepochopitelné připustit si, že my sami také musíme čelit smrti.“ (Kübler-Ross, 1969, s. 42)

CÍL A ORGANIZACE VÝZKUMU

Cílem mého výzkumu bylo zmapovat postoje a názory mladých lidí na sebevraždu a dále zjistit, zda se liší vzhledem k následujícím charakteristikám: pohlaví, studijní zaměření, náboženská orientace a zkušenost se sebevražděným chováním.

Data jsem sbíral pomocí dotazníku, který jsem si sám vytvořil. Obsahuje 27 otázek, jejichž zastoupení je následující:

- otázky mapující postoje a názory na sebevraždu
- otázky zjišťující zkušenost se sebevražděným jednáním
- otázky zjišťující vztah ke smrti
- otázky zjišťující náboženské přesvědčení
- věk a pohlaví

Výzkum byl realizován na jaře roku 2005. Výzkumný soubor tvoří 176 mladých lidí převážně z Ostravy. Nejedná se o výběr náhodný, neboť jsem data sbíral záměrně na určitých typech škol (gymnázium v Ostravě-Porubě, Ostravská univerzita, obor sociální práce, dále obory tělesná a výtvarná výchova a studenti Přírodovědné fakulty OU). Výzkum z tohoto důvodu není možno zobecnit, veškerá zjištění se týkají pouze respondentů z výzkumného souboru.

Věkový průměr respondentů je 19 let, nejmladšímu je 16 a nejstaršímu 25 let.

Z hlediska pohlaví je ve výzkumném souboru 55 mužů a 121 žen.

Podle studijního zaměření je soubor rozdělen na tři skupiny, a to studenty gymnázia, studenty VŠ oboru sociální práce a studenty VŠ přírodovědného nebo pedagogického zaměření.

Z hlediska náboženské orientace je soubor rozdělen rovněž na tři skupiny. Ve skupině věřících jsou jen členové církve křesťanské, židovské nebo muslimské, jejichž postoje k sebevraždě by v podstatě měly být podobné. Další dvě skupiny jsou ateisté a všichni ostatní, tedy členové jiné církve než křesťanské, židovské nebo muslimské, věřící, ale nečlenové žádné církve a dále ti, kteří na některou z otázek zjišťujících náboženské přesvědčení neodpověděli, a z hlediska víry nevyhranění (věří v něco, ale ne přímo v boha).

Z VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

První otázka dotazníku zněla, zda má člověk právo sáhnout si na svůj život. Na tuto otázku odpovědělo kladně 138 respondentů (tj. 78 %), záporně 33 (19 %) a 5 (3 %) neodpovědělo vůbec.

Odpověď takto jednoznačně však bylo těžké (nebyla nabízena varianta „nevím“), často se tudíž opakovala odpověď typu „ano, ale jen v určitém případě“, a to ve 31 případech z těch, kteří odpověděli kladně (tj. 22 %). Jednoznačně však převládala možnost, že na to člověk má právo, protože je to jeho život, jeho svoboda (97 případů, tj. 55 % celkově a 72 % z těch, co odpověděli kladně).

Mezi těmi, kteří si myslí, že člověk nemá právo si sáhnout na svůj život, byli dva, kteří jako důvod uvedli, že jsou věřící, což pro ně asi znamená, že každý věřící bude zastávat stejný názor. Ale jak se ukáže později, neplatí, že by všichni věřící chtěli lidem upírat možnost sáhnout si na život. Nejčastější důvod pro respondenty, kteří odpověděli záporně, je ten, že jsme si sami život nedali a nemáme tudíž právo si ho brát (10 případů, tj. 30 % z těch, kteří odpověděli záporně). Hned na druhém místě je zmíněna sobeckost tohoto jednání (9 respondentů, 27 %).

Důvody, které uvedli respondenti (všichni kromě čtyř), kteří schvalují právo člověka sáhnout si na svůj život, jsou tyto:

- je to jeho tělo, svoboda, volba (97)
- pokud trpí nebo je v bezvýchodné situaci (29)
- jestliže se staly věci, které už nejde spravit (2)
- není to trestné, nejde to zakázat (2)
- sami jsme si život nevybrali (1)
- máme právo na život, proč ne na smrt (1)

- je to poslední zoufalý pokus o kontrolu nad sebou samým (1)
- bůh nám to právo dal (1)

Důvody, které uvedli respondenti (kromě jednoho), kteří neschvalují právo člověka sáhnout si na svůj život, jsou následující:

- sami jsme si život nedali, nemáme právo si ho brát (10)
- je to sobecké (9)
- dá se to řešit i jinak (4)
- nikdo na to nemá právo (2)
- jsem věřící (2)
- člověk je příliš rozrušený, aby o tom mohl racionálně uvažovat (2)
- protože to rozhodnutí už nemůže vzít zpět (1)
- není to normální chování (1)
- pokud nemá závažný důvod (1)

Sáhnout si na život ale automaticky nemusí znamenat sebevražedné jednání, proto měli respondenti hned v další otázce blíže definovat tento vágní termín. 74 (tj. 42 %) respondentů odpovědělo, že se jedná pouze o sebevraždu nebo sebevražedný pokus. 20 (12 %) respondentů odpovědělo, že se jedná o sebevraždu, sebevražedný pokus nebo jakékoli sebepoškození. Ale nejvíce respondentů (81, tj. 46 %) zvolilo možnost, že jde o sebevraždu, sebevražedný pokus, sebepoškození nebo jakékoli další jednání nebo myšlení, které vede ke zkrácení nebo ztrátě vlastního života. Kromě rizikového chování sem tedy můžeme zahrnout i kouření, nezdravé stravování, stres a vůbec vše, co krátí lidský život. Paradoxně tak podle 16 respondentů nemá člověk ani právo kouřit nebo třeba jíst nezdravě.

Svůj postoj k sebevrahům a sebevražednému jednání vyjadřovali respondenti skrze osm výroků, u kterých měli na stupnici od jedné do pěti označit míru souhlasu, či nesouhlasu s nimi, přičemž jedna znamenala naprosto souhlasím a pět naprosto nesouhlasím.

Respondenti vůbec nejvíce souhlasili s tvrzením, že sebevrahové jsou lidé, kteří volají o pomoc (průměr = 2,02 a směrodatná odchylka = 0,98). Naopak nejvíce nesouhlasili s výrokem, že sebevražda je hřích (3,74; 1,24).

Dva další výroky se týkaly odsouzení sebevraždy, a to jednak společností (v prvním případě), a jednak samotným respondentem (ve druhém případě). V obou případech je sebevražda spíše odsouzena, samotnými respondenty však o něco více. Podrobnosti v tabulce č. 2.

Následovala série otázek, která zjišťovala zkušenost respondentů se sebevražedným jednáním.

Ze 176 respondentů se jich o sebevraždu pokoušelo 10 (tj. 6 %). Sebevražedné myšlenky však někdy mělo až 81 mladých lidí (46 %).

Se sebevraždou nebo sebevražedným pokusem rodiče či sourozence se setkala 9 respondentů (5 %), se sebevraždou nebo sebevražedným pokusem v širším okolí (širší rodina, známí, přátelé) se setkala 72 respondentů (41 %). Z devíti mladých lidí, kteří se o sebevraždu pokoušeli, nemělo pět v okolí nikoho s podobnými tendencemi.

Pocity nebo myšlenky, které provázely respondenty v případě sebevražedného chování v jejich okolí, byly následující: potřebuje odbornou pomoc (38), bylo mi ho/jí líto (19), je to sobec (7), nic jsem si nemyslel(a) (4), chtěl(a) na sebe upozornit (4), chápu ho/ji (2), bude jí líp (1), proč to udělal (1), volá o pomoc (1), byla to směs pocitů (1), že jsem byla slepá (1), že ho byla škoda (1).

V případech, že by se respondenti sami pokoušeli o sebevraždu, bylo by to nejčastěji z důvodu neléčitelné nemoci (průměr = 3,13; směrodatná odchylka = 1,04). Naopak nešťastná láska pro ně často není dostatečný důvod k sebevraždě (4,51; 0,80), což je v případě mladých lidí překvapivé zjištění. Rovněž by sebevraždu nepáchali z důvodu neřešitelných problémů ve škole či v práci (4,44; 0,84) a finančních problémů (4,26; 0,84).

Druhý nejčastější důvod, kvůli kterému by respondenti páchali sebevraždu, byla absence nebo ztráta smyslu života (3,66; 1,09). Následuje smrt někoho blízkého (3,97; 0,399). Nejvíce však respondenti souhlasili s výrokem, že by se o sebevraždu za žádných okolností nepokoušeli (2,86; 1,19). Podrobnosti v tabulce č. 3.

Další okolnosti, za kterých by dospívající respondenti pravděpodobně spáchali sebevraždu: napojení na přístroje; více aspektů dohromady; vražda přítelkyně, smrt potomka; válka, vězení (znásilňování, mučení), konec světa, smrtící pandemie; kastrace; psychické problémy; ztráta všech snů a nadějí, pocit ztráty hodnoty; stáří, stařecká nemohoucnost; výčitky svědomí; rodinné problémy, nezáměr okolí a blízkých; když zachráním někoho, koho mám rád; protože život je kurva; v případě jistoty, co bude po smrti.

Protože tématu sebevraždy se dotýká i téma smrti, odpovídali respondenti i na otázky týkající se smrti.

O tom, co bude po smrti, přemýšlelo 154 mladých lidí (tj. 88 %), 20 se jich tímto nezabývalo (12 %). V reinkarnaci věří 45 respondentů (26 %), nevěří v ní 65 (37 %) respondentů a 66 neví nebo neodpovědělo (37 %).

Z hlediska strachu ze smrti odpovídali re-

spondenti takto: smrti se děsí 30 mladých lidí (17 %), určité obavy z ní má 106 (60 %) respondentů a 29 respondentů (16 %) se jí nebojí, ostatní neodpověděli nebo neví.

Z hlediska názoru na smrt se nejvíce respondentů domnívá, že je to: konec života, zánik (49), přirozená součást života, která potká každého (36), cesta jinam (32), něco nepředstavitelného (14), neví (10).

Další zajímavé názory respondentů na smrt: něco, co doufám, že v průběhu šedesáti let nezažiji; konec životního cyklu; díky bohu potká každého, takže žádné privilegium; vlastně ani nevím, poněvadž jsem to na vlastní zkušenost nezažil; konec života těla, se kterým se lidstvo odmítlo smířit, a tak byla vynalezena duše; ukončení fyzického pobytu v mé tělesné schránce a vznik zářmutku pro osoby mne milující, tedy pokud taková v té době bude existovat; možná začátek nového konce; představa, že mě žerou brouci je fakt hnusná; naše energie se spojí s energií vesmíru; nevědomí – nikdy se nedozvím, že jsem mrtev; nevím, nikdo to nemůže vědět, je to brána do neznáma; konec šance něco dokázat; předěl, u kterého se ptáme, jaký má vůbec smysl žít; smrt je definitivní konec, ale doufám, že je nějaké místo, kde se po smrti se svými blízkými sejdeme.

SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Jak se tedy ukázalo, většina respondentů souhlasí s tím, že člověk má právo si sáhnout na svůj vlastní život. Nejčastější důvody v případech, že by mu to právo upírali, byly, že si člověk sám svůj život nedal a nemá právo si ho brát, nebo že je to sobecké jednání.

Přesto však respondenti sebevražedné jednání celkově spíše odsuzují a sami by se o sebevraždu spíše nepokoušeli, ačkoli jich téměř polovina o sebevraždě již někdy uvažovala. Zajímavé je např. zjištění, že nemají zájem se zabít v případě nešťastné lásky, což je jinak podle literatury pro mladé lidi (zvláště adolescenty) jeden z nejčastějších důvodů sebevražd.

Respondenti vůbec nejvíce souhlasili s tvrzeními, že sebevrahové jsou lidé, kteří volají o pomoc, a že sebevražda je hloupost. V otázce, zda je sebevražda projevem psychické nemoci, zůstávají spíše nerozhodní.

Ze 176 respondentů se jich o sebevraždu pokoušelo 6 %. Sebevražedné myšlenky však někdy mělo až 46 % mladých lidí, sebevražedné fantazie u nich ale nejsou dle literatury nijak výjimečné.

Ukázaly se jisté rozdíly mezi skupinami se zkušeností se sebevražedným jednáním (buď vlastním, nebo v okolí) a ostatními. Celkově například respondenti, kteří se o sebevraždu pokou-

šeli, nebo ti, kteří se s ní setkali ve vlastní rodině, ji méně odsuzují. Podle mého názoru je to docela logické, protože by jinak respondenti s uskutečněným pokusem o sebevraždu museli odsoudit i své vlastní jednání, respondenti, jejichž rodinní příslušníci se o sebevraždu pokusili, by tak museli odsoudit jednání svých blízkých. Mladí lidé se sebevražednou zkušeností ve srovnání s ostatními rovněž striktně neodmítají možnost sebevraždy v případě jistých okolností. Zajímavá je však souvislost vlastního sebevražedného jednání a jeho výskytu v rodině. Lze zde odkázat na sociální vlivy v případě sebevražedného jednání, vzhledem k malé velikosti souboru však z tohoto nelze vyvozovat závěry, snad jen podnět k dalšímu možnému průzkumu tohoto jevu.

Z hlediska pohlaví respondentů se jejich názory a postoje příliš neliší. Rozdíl mezi respondenty je pouze v tom, že by ženy na rozdíl od mužů o sebevraždě více uvažovaly v případě smrti někoho blízkého a v případě neřešitelných problémů ve škole nebo v práci. To je to poněkud překvapivé zjištění, neboť v takovém případě páchají sebevraždu spíše muži. Rozdíl mezi pohlavími se ještě projevil v otázce strachu ze smrti, kde se jí bojí častěji ženy než muži.

Vzhledem ke studijnímu zaměření respondentů se rovněž jisté rozdíly objevují. Studenti přírodovědných a pedagogických oborů sebevraždu více odsuzují. Naopak studenti gymnázia a studenti sociální práce na vysoké škole se ve svých postojích příliš neliší. Liší se např. rozložení souborů podle studijního zaměření v případě tvrzení, že sebevražda je hloupost. Nejvíce s výrokem souhlasí studenti přírodovědného nebo pedagogického zaměření, nejméně studenti sociální práce. Je to možná i proto, že studenti sociální práce jsou s touto problematikou více seznámeni a vědí, že má člověk často vážné důvody k tomu, aby spáchal sebevraždu. Jistě to tvrdit nemohu, nicméně by to stálo za další zkoumání. Nepotvrdil se však můj předpoklad, že studenti sociální práce budou sebevraždu více odsuzovat. Ve skutečnosti je to spíše naopak. Zajímavý je také fakt, že studenti sociální práce připouštějí častěji než ostatní možnost sebevraždy za určitých okolností, což by podle mého stálo rovněž za prozkoumání.

Z hlediska náboženské orientace respondentů se ukázal veliký rozdíl mezi skupinou věřících a ostatními. Týká se to zvláště názoru na to, zda má člověk právo na sebevraždu, přičemž věřící si většinou myslí, že nemá. Nelze ale říci, že každý věřící zastává názor, že člověk nemá právo sáhnout si na život, týká se to zejména těch, kteří nekriticky přejímají názor své církevní organizace. Věřící se rovněž na rozdíl od ostatních častěji do-

mnívají, že sebevražda je hřích, a častěji sebevraždu odsuzují (ačkoli nyní začíná převládat v rámci katolické církve názor, že sebevrahy není třeba odsuzovat, ale litovat). A je třeba se také zmínit o rozdílném pojetí smrti u skupiny věřících a skupiny ateistů. Pro ateisty je to ve většině případů naprostý konec, kdežto pro věřící je to jen začátek další cesty.

DISKUSE METOD VÝZKUMU

Co se týče metody sběru dat, dotazník je vhodný zejména z toho důvodu, že umožňuje sebrat velké množství dat během relativně krátkého času a dá se dobře zpracovat, ale zase může zkreslit výsledky tím, že respondentovi „vnucuje“ určitý typ odpovědi. Snažil jsem se proto do dotazníku vložit i otevřené a polootevřené otázky, které se sice hůře zpracovávají (zvláště jsou-li respondenti tak kreativní, jak tomu bylo v tomto výzkumu), ale o to více mohou vypovědět, protože respondenti nejsou omezeni nabídkou pouze několika možností, které mohou být nedostačující.

Někde jsem chtěl, aby se respondenti rozhodli jednoznačně pro jednu z variant, proto jsem tam nevkládal variantu „nevím“, ale takovéto rozhodnutí pro ně nebylo jednoduché, proto jsem jim dal možnost se k dané otázce i vyjádřit a zdůvodnit svou odpověď. Mnozí tak jen potvrdili nemožnost říci rozhodné ano, nebo ne na otázku, zda má člověk právo na sebevraždu. Zde se mimo jiné projevuje onen ambivalentní vztah společnosti k sebevraždě, o kterém mluví např. Vágnerová (1999).

I v jiných otázkách měli respondenti problémy s rozhodováním soudě k počtu komentářů v dotaznících. Některé připomínky lze vzít v potaz při dalším možném výzkumu na tohle téma (např. odpověď: „Nesouhlasím, ale hlavně neodsuzuji.“), některé však byly irelevantní a nemělo by příliš smysl se jimi zabývat v případě další konstrukce otázek (např. u otázky „Věříte v reinkarnaci?“ odpověď: „Nevím, ráda bych.“).

S souvislostí s výzkumem postojů dotazníkovou metodou se objevuje ještě několik dalších problémů, jako je například to, že respondenti mají tendenci uvádět postoje spíše společensky schvalované než své vlastní, nebo že se verbalizovaný postoj neshoduje s chováním, které svým obsahem implikuje. Vzhledem k tomu, že jsem se snažil postoje mládeže k sebevraždě pouze zmapovat, případné rozpory mezi nimi a chováním respondentů jsou irelevantní. A pokud jde o tendenci uvádět společensky schvalované postoje, nedá se to s jistotou potvrdit ani vyloučit.

Jako metody analýzy dat jsem využil zvláště neparametrické metody, protože se mi jeví jako

vhodnější kvůli tomu, že nevyžadují, aby výběry byly z normálního rozložení. Tyto metody testují shodu rozdělení nebo nezávislost veličin, což se mi jevílo jako dostačující. Navíc nebyl výběr náhodný a postoje byly měřeny pětibodovou škálou, jejíž jednotlivé body jsou v ideálním případě rozloženy rovnoměrně, ale v konkrétních případech není jisté, zda je pro respondenta výrok „naprosto souhlasím“ vzdálen od „spíše souhlasím“ stejně jako výrok „spíše souhlasím“ od „ani souhlasím, ani nesouhlasím“. A ačkoli parametrické testy mají větší sílu, z uvedených důvodů jsem se rozhodl spíše pro neparametrické metody analýzy dat. Rozhodl jsem testovat zejména shodu rozložení souborů pomocí chí-kvadrátů a doplnit je ještě testy středních hodnot (tedy v mém případě mediánů). Chí-kvadrát také nelze použít v každém případě. Podmínkou je, že by žádná z očekávaných četností neměla být nulová a alespoň 80 % by jich mělo být větší než 5. V mém případě se problém malých četností týkal zejména malých počtů respondentů ve skupině věřících a respondentů se sebevražednou zkušeností vlastní nebo v rodině.

DISKUSE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Jisté úskalí v případě zjišťování postojů tkví například v tom, co respondent o objektu svého postoje ví a co je ochoten sdělit. Situace je v tomto případě jednodušší vzhledem k tomu, že se jedná o zjišťování centrálních postojů. Jde o otázky týkající se života a smrti, přičemž většina respondentů uvedla, že se již někdy zabývala tím, co s nimi po smrti bude, a téměř polovina respondentů již někdy uvažovala i o sebevraždě. Není však jisté, zda se se svými sebevražednými myšlenkami či pokusy světili opravdu všichni respondenti, kterých se to týkalo, neboť jde o citlivou otázku, za kterou se mnozí mohou i stydět.

Mladí lidé také ještě nemají dostatek zkušeností a zcela jistě je zatím život příliš často nestavěl do takových situací, že by o sebevraždě vážně uvažovali, ačkoli sebevražedné fantazie jsou u nich poměrně časté (Vágnerová, 1999). Sebevražedné jednání u nich má obvykle impulzivní charakter, naproti tomu sebevražedné jednání starších lidí přichází spíše po určité úvaze (tzv. bilanční sebevražda). Zajímavé by proto mohlo být srovnání mladých a starších lidí a jejich názorů a postojů. V tomto výzkumu k tomuto srovnání nedošlo, nicméně je to námět pro další případné výzkumy na tohle téma.

Z jiných zajímavých souvislostí ve vztahu k provedenému výzkumu je možno ještě uvést, že odpovědi na téměř všechny otázky souvisí s tím, zda respondent sebevraždu odsuzuje či nikoli, což

může odkazovat na konzistenci postojů u respondentů.

V případě dalšího zkoumání bych se více zaměřil a prohloubil některé zjištěné skutečnosti (např. rozdíly mezi muži a ženami v možných okolnostech, které by je vedly ke spáchání sebevraždy), vhodné by bylo také rozšířit soubor zvláště o některé skupiny (např. u věřících by to reálně bylo, u respondentů se sebevražednou zkušeností asi těžko) nebo srovnat postoje a názory mladých a starších lidí. Z důvodu nízkého počtu věřících a studentů se sebevražednou zkušeností je rovněž třeba dívat se na zjištění, kde figurují tyto skupiny, s rezervou.

ZÁVĚR

Fenomén sebevraždy je natolik složitý, že se na mnohé otázky s tímto jevem spojené nedá jednoznačně odpovědět.

Proč v podobné situaci někdo zvolí sebevraždu a někdo ne, to se dá těžko říci, neboť, jak píše Alvarez (1972, s. 120), „...procesy, které vedou člověka k tomu, že si vezme svůj vlastní život, jsou přinejmenším tak složité jako ty, díky kterým člověk pokračuje v životě.“ Je to záležitost nejen osobnosti jednotlivce samotného, ale i jeho sociálního prostředí a jeho zakotvenosti v něm.

Zřejmě existují situace, kdy je sebevražda úlevou, zvláště v případě neléčitelné nemoci, ale mnohokrát se takováto smrt zdá být zbytečná, zvláště pokud se týká mladých lidí.

Spáchat sebevraždu vyžaduje určitou dávku odvahy, ale odvalu vyžaduje i setrvání naživu. Zda je sebevrah zbabělec, či odvážlivec, je otázkou. Někdo nemá dostatek odvahy, aby se dokázal zabít, někdo nemá dostatek odvahy, aby dokázal žít.

LITERATURA

- ALVAREZ, A.: *The Savage God: A Study of Suicide*. Random House, New York., 1972.
 BUDÍNSKÝ, L.: *Sebevraždy slavných*. Praha, Euromedia Group – Knižní klub, 2000.
 DURKHEIM, E.: *Suicide*. The Free Press, Illinois, 1951.
 FRANKEL, B., KRANZOVÁ, R.: *O sebevražedách*. Praha, NLN, 1998.
 FRANKL, V. E.: *Lékařská péče o duši: základy logoterapie a existenciální analýzy*. Brno, Cesta, 1996.
 HILLMAN, J.: *Duše a sebevražda*. Praha, Sagittarius, 1997.
 KRATOCHVÍL, S.: *Základy psychoterapie*. Praha, Portál, 2002.
 KÜBLER-ROSS, E.: *On death and dying*. MacMichan publishing, New York, 1969.
 LEARY, T.: *Plán umírání*. Praha, Volvox Globator, 1998.
 MASARYK, T. G.: *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. Praha, Orbis, 1930.
 MONESTIER, M.: *Dějiny sebevražd. Dějiny, techniky a zvláštnosti dobrovolné smrti*. Praha, Dybbuk, 2003.

VÁGNEROVÁ, M.: *Psychopatologie pro pomáhající profesie*. Praha, Portál, 1999.
 VIEWEGH, J.: *Sebevražda a literatura*. Brno, AV ČR, 1996.

VODÁČKOVÁ, D. et al.: *Krizová intervence*. Praha, Portál, 2002.

PŘÍLOHY

Tab. 1: Rozložení souboru z hlediska pohlaví, studijního zaměření a náboženské orientace respondentů

	Sociální práce		Gymnázium		Ostatní		Celkem	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Věřící	0	6	3	3	2	2	5	11
Ateisté	0	4	9	7	3	5	12	16
Ostatní	3	30	25	52	10	12	38	94
Celkem	3	40	37	62	15	19	55	121
	43		99		34		176	

Tab. 2: Hodnocení výroků

Výrok	M	SD	Me	Mo
Sebevražda je věc, na kterou má každý právo.	2,51	1,25	2	2
Sebevražda je hřích.	3,74	1,24	4	5
Sebevražda je hloupost.	2,43	1,19	2	2
Sebevražda je projevem psychické nemoci.	3,15	1,17	3	2
Sebevrahové jsou odvážní lidé.	3,70	1,16	4	5
Sebevrahové jsou zbabělci.	3,21	1,11	3	3
Sebevrahové jsou nemocní lidé.	3,02	1,08	3	3
Sebevrahové jsou lidé, kteří volají o pomoc.	2,02	0,98	2	2
Sebevražda je v dnes společností odsuzována.	2,62	0,77	3	2
Já sám/sama sebevraždu odsuzuji.	2,54	1,02	2	2

Pozn.: výroky byly hodnoceny na škále od 1 (naprosto souhlasím) po 5 (naprosto nesouhlasím)

Tab. 3: Okolnosti, za kterých by se respondenti pokoušeli o sebevraždu

Výrok	M	SD	Me	Mo
Za žádných okolností.	2,86	1,19	3	3
V případě neléčitelné nemoci.	3,13	1,04	3	2
V případě nešťastné lásky.	4,51	0,80	5	5
Kvůli velkým dluhům (finančním problémům).	4,26	0,84	4	5
V případě smrti někoho blízkého.	3,97	0,99	4	5
V případě chybění nebo ztráty smyslu života.	3,66	1,09	4	4
Kvůli neřešitelným problémům ve škole (práci).	4,44	0,84	5	5
V jiném případě.	3,71	1,39	4	5

Pozn.: okolnosti byly hodnoceny na škále od 1 (určitě ano) po 5 (rozhodně ne)

Karel Pavlica
karel.pavlica@centrum.cz